

Набока Олександр,

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри історії та археології,

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

snaboka9@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1678-9475

РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЛУГАНЩИНИ

У статті здійснено комплексний історіографічний аналіз радянської історіографії післявоєнної відбудови Луганщини у 40–50-х рр. ХХ ст. Наголошено, що регіон розглядався радянською владою як частина індустріального регіону – Донбасу – однієї з головних промислових «вітрин» СРСР, що зумовлювало його особливе місце у пропагандистських конструктах і офіційній історіографії. Показано, що відновлення промисловості, аграрного сектору та соціальної інфраструктури подавалося радянськими істориками крізь призму «керівної ролі КПРС», «трудового героїзму народу» та «успішної реалізації сталінської індустріальної політики». Водночас проблемні аспекти господарчого розвитку, зокрема голод 1946–1947 рр., дефіцит ресурсів, використання праці військовополонених, замовчувалися або згадувалися у завуальованій формі.

Автор акцентує, що у радянській історіографії переважали узагальнюючі праці, створені на основі партійних документів, статистичних матеріалів і публікацій у центральній пресі, що обмежувало можливості об'єктивного наукового аналізу. Луганщина при цьому здебільшого розглядалася не як окремий регіон, а як складова частина Донбасу, що призвело до нівелювання локальної специфіки її економічного розвитку у досліджуваний період. Відзначено внесок радянських істориків-економістів 50–70-х рр., авторів колективних узагальнюючих видань («Історія міст і сіл Української РСР», «Ворошиловградська область») та місцевих краєзнавців.

Зроблено висновок, що радянська історіографія післявоєнної відбудови Луганщини виконувала не лише наукову, але й виразну пропагандистську функцію, формуючи стійкі міфи про «перемоги соціалізму», які й нині активно експлуатуються ворожою російською пропагандою у інформаційній війні проти України. Дослідження цього питання є важливим завданням сучасної української науки, оскільки сприяє критичному переосмисленню радянської спадщини та протидії інформаційним маніпуляціям у контексті російсько-української війни.

Ключові слова: економіка, індустрія, історіографія, повоєнна відбудова, промисловість, Луганщина.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку української історіографії в умовах російської агресії є розвінчання радянських міфів щодо нещодавньої історії України у складі СРСР. Це насамперед зумовлено тим, що нав'язувані колись радянським режимом стереотипи та упередження нині використовуються Москвою як інструменти інформаційної війни, метою якої є дестабілізація суспільної свідомості у нашій країні. Одним з питань, які використовуються у ході реалізації вищезгаданої ворожої мети, є проблематика післявоєнної відбудови (40–50-ті рр. ХХ ст.) тих чи інших регіонів УРСР. При цьому вибраний нами для вивчення регіон – Луганщина – посідав у радянських ідеологемах особливе місце. Область розглядалася як частина Донбасу – однієї з провідних промислових «вітрин» радянського соціально-економічного устрою.

В умовах сьогоденної повномасштабної російської агресії та майже повної окупації регіону російські претензії на контроль над нею пояснюються у тому числі й вищезгаданими радянськими міфологемами.

Отже, вивчення радянської історіографії післявоєнної промислової відбудови Луганщини у досліджуваній період є актуальним аспектом протидії російській інформаційній агресії в умовах сучасного військового конфлікту.

Відповідно, метою статті є історіографічний аналіз розвитку радянської історіографії післявоєнної відбудови Луганщини у 40–50-х рр. XX ст.

Цей аспект досить слабо висвітлений у роботах українських науковців. Зокрема, серед аспектів, які були висвітлені у колективній монографії «Нариси історії Луганщини», підготовленій науковцями й провідними луганськими краєзнавцями (Курило В., 2003), і питання формування радянського історіографічного бачення на процеси післявоєнної відбудови Луганської / Ворошиловградської області у досліджуваній період.

Радянська історіографія післявоєнної відбудови УРСР у досліджуваній період досить повно та системно проаналізована у статті українського вченого В. Смолія «Світло й тіні українського радянського історіописання» (Смолій В., 2019), спрямована на розвінчання провідних радянських ідеологем. Аналіз частини праць радянських істориків, які висвітлювали проблеми післявоєнної відбудови УРСР у період, який досліджується, серед іншого, представлений у працях провідного радянського історика Ю. Шаповала (Шаповал Ю., 1990; Шаповал Ю., 1994). Загальний аналіз тієї частини радянської ідеології, спрямованої на прославлення сталінської індустріалізації, перш за усе на Донбасі, представлений у працях українського вченого, вихідця з Луганщини Г. Єфіменка (Єфіменко Г., 2002). Якщо говорити про найбільш важливі праці радянського періоду, у яких розглядаються вищезгадані питання, то можна виділити том «Ворошиловградська область» фундаментального видання «Історія міст і сіл Української РСР» (Історія міст і сіл Української РСР: Ворошиловградська область, 1968).

Отже, досліджувана тема досить широко представлена у працях українських істориків, проте наявні і певні незаповнені лакуни, які потребують прискіпливої уваги вчених.

Після завершення Другої світової війни (1939–1945) Луганщина постала перед необхідністю масштабної відбудови промисловості, сільського господарства та соціальної інфраструктури. Незважаючи на перегини сталінської тоталітарної системи, процес післявоєнного господарчого відновлення Ворошиловградської/Луганської області був загалом успішним.

Значними темпами відбувалося відновлення промисловості. Вже в перші повоєнні роки основним завданням став перезапуск вугільної промисловості Донбасу (і Луганщини як його господарчого складника), яка зазнала значних руйнувань. До кінця 40-х рр. XX ст. більшість шахт Луганщини було знову введено в експлуатацію, хоча на початку вони працювали з великим навантаженням і застарілим обладнанням. Окрім того, почалося відновлення Лисичанського хімкомбінату, Луганського паровозобудівного заводу та інших підприємств (Історія міст і сіл Української РСР: Ворошиловградська область, 1968, с. 141).

Динамічною була і відбудова інфраструктури та міст. Значні зусилля спрямовувались на відновлення житлового фонду, комунального господарства, транспортної мережі. Внаслідок цього обласний центр – Луганськ (тоді Ворошиловград) поступово перетворювався на важливий промисловий центр. До початку 50-х рр. XX ст. у області було відновлено більшість зруйнованих будинків, шкіл, лікарень (Історія міст і сіл Української РСР: Ворошиловградська область, 1968, с. 143).

Своєю чергою агросектор Ворошиловградської області відбудовувався повільніше через нестачу техніки та робочої сили, а також наслідки посухи 1946 р., що призвела до голоду, як і в інших областях України (Нариси історії Української РСР. У 2-х т. Т. 2., 1967, с. 191).

Тим не менш, колгоспи та радгоспи поступово відновили виробництво, але рівень довоєнного забезпечення населення продуктами вдалося досягти лише наприкінці 1940-х – початку 1950-х рр.

Разом із тим відновлювалася система освіти: відкривалися школи, педагогічні інститути, училища. Відбудовувалися театри, бібліотеки, клуби, що сприяло культурному відродженню, проте під жорстким тоталітарним контролем.

Отже, до початку 50-х рр. XX ст. Луганщина відновила основні промислові підприємства та інфраструктуру, що забезпечило перетворення регіону на один із головних індустриальних центрів УРСР. Водночас процес супроводжувався складними соціально-економічними умовами: дефіцитом ресурсів, голодом 1946–1947 рр., жорсткою мобілізацією трудових ресурсів (Беліков О., 2005, с. 113).

Процес господарчої відбудови став предметом детального дослідження представників радянської історіографії, які, однак, виконували не лише наукову, а й пропагандистську функцію. Аналіз цієї літератури дозволяє виявити особливості історичного наукового бачення розвитку господарчих процесів радянської доби та зрозуміти, як формувалися офіційні інтерпретації відбудовчих процесів у післявоєнний період.

Традиційно у працях радянських учених післявоєнної відбудови Ворошиловградської/Луганської області провідне місце відводилося статистичним звітам та матеріалам партійних органів; офіційним документам КПРС та уряду СРСР; публікаціям у центральній та місцевій пресі («Правда», «Комуніст України» тощо) та ін.

Первинні джерела часто подавалися у вигляді цитат із партійних рішень, а архівні матеріали використовувалися вибірково, що визначало ідеологічну однобічність досліджень, які були спрямовані на прославляння досягнень радянської влади у процесі післявоєнної відбудови.

У радянській історіографії післявоєнної відбудови Луганщини переважно розглядалися такі напрями:

1. Відбудова промисловості. Особливий акцент робився на шахтарській праці, відновленні металургійних і машинобудівних підприємств.

2. Сільське господарство. У центрі уваги – колгоспи й радгоспи, підкреслення «самовідданості селян» у процесі відновлення колгоспної системи та виконання планів хлібозаготівлі.

3. Соціальна сфера. Відбудова житлового фонду, закладів освіти, культури й медицини висвітлювалась у вигляді «перемог соціалістичної системи» (Шаповал Ю., 1990, с. 104).

При цьому головною сюжетною лінією більшості наукових робіт була «керівна роль КПРС» у процесі відбудови. Характерними рисами радянської історіографії у висвітленні цього питання були насамперед його крайня заідеологізованість. Всі досягнення пояснювалися «правильним курсом партії», тоді як труднощі замовчувалися.

Так, у більшості узагальнюючих наукових праць, присвячених післявоєнному періоду, не згадувався взагалі голод 1946–1947 рр. Навіть у багатотомних виданнях типу «Історія міст і сіл Української РСР» (1968–1973) події 1946–1947 рр. подавалися насамперед як час «трудового героїзму селян і робітників», без найменшої згадки про людські втрати від голоду.

У тих рідкісних випадках, коли радянські історики все ж зверталися до проблем аграрного розвитку, вони користувалися розмитими формулюваннями та евфемізмами на зразок: «труднощі відбудовчого періоду»; «складні умови посухи 1946 р.»; «нестача продовольства в окремих регіонах» (Історія міст і сіл Української РСР: Ворошиловградська область, 1968, с. 164).

Отже, реальні масштаби голоду навмисне применшувалися.

Також у переосмисленні економічних процесів післявоєнної доби для представників радянської історіографії була характерна глорифікація. Відбудова подавалась як героїчне звершення народу під керівним проводом КПРС (Смолій В., 2013, с. 61).

При цьому у працях радянських істориків відчувалася обмеженість об'єктивної аналітики, відсутність критичного аналізу економічних проблем (дефіцит ресурсів, примусова праця військовополонених тощо).

Окрім того, Луганщина висвітлювалась переважно як частина Донбасу, що ускладнювало дослідження саме локального рівня.

Серед радянських дослідників, що торкалися теми відбудови Луганщини, слід насамперед згадати:

- 1) наукову школу істориків-економістів 50–70-х рр. XX ст., які публікували праці в Харкові та Києві;
- 2) авторів узагальнюючих праць про Донбас (І. Гладков, В. Тітов та ін.);
- 3) краєзнавчі видання, що акцентували увагу на «трудових звершеннях шахтарів та металургів» (Смолій В., 2013, с. 65).

Отже, радянська історіографія післявоєнної відбудови Луганщини 40–50-х рр. XX ст. формувалася в умовах жорсткої ідеологічної регламентації, що суттєво обмежувало її аналітичний потенціал. Дослідження показало, що офіційна наука відтворювала лише одну, вигідну радянській владі, версію минулого, у якій провідне місце посідали тези про «керівну роль КПРС», «героїзм трудящих» та «успішність сталінської економічної політики». Водночас складні проблеми соціально-економічного розвитку – голод 1946–1947 рр., дефіцит ресурсів, примусова праця військовополонених – практично не відображалися або подавалися у завуальованій формі.

Аналіз корпусу історіографічних джерел радянської доби дозволяє зробити кілька важливих узагальнень. По-перше, Луганщина у радянських працях розглядалася переважно як складник Донбасу, що призвело до нівелювання її локальної господарчої специфіки. По-друге, наукова база радянських досліджень будувалася переважно на партійних і урядових документах, статистичних звітах та офіційній пресі, що не давало змоги для глибшого критичного аналізу. По-третє, у радянській історіографії закріпився специфічний наратив, який мав не лише науковий, а й виразний пропагандистський характер, формуючи стійкі міфи про «перемоги соціалізму».

Сучасний аналіз радянської історіографічної спадщини дозволяє не лише об'єктивніше оцінити процеси відбудови Луганщини у післявоєнний час, а й виявити витoki тих маніпулятивних наративів, які нині активно використовуються російською пропагандою. Це надає досліджуваній проблематиці не лише наукового, а і суспільно-політичного значення. Критичне осмислення радянського історичного дискурсу є необхідним елементом формування національної історичної пам'яті, подолання колоніальної спадщини та протидії інформаційним війнам сучасності.

Таким чином, дослідження радянської історіографії післявоєнної відбудови Луганщини відкриває перспективи для подальших наукових пошуків у кількох напрямках, таких як: вивчення локальних практик господарчої відбудови в межах окремих населених пунктів; аналіз соціокультурних трансформацій регіону у повоєнний час; дослідження ролі пам'яті про післявоєнну відбудову у сучасній ідентичності Луганщини. Розширення цих студій сприятиме формуванню цілісної, критично осмисленої картини історії регіону, інтегрованої у ширший контекст історії України XX ст.

Список літератури

- Беліков О. І., 2005. Повоєнна відбудова Донбасу: соціально-економічний аспект. *Український історичний журнал*. №4. Київ. 112–126.
- Єфіменко Г. Г., 2002. Радянська модернізація 1920–1930-х рр. (До постановки проблеми у світлі аналізу досліджень сучасних російських істориків). *Український історичний журнал*. №5. Київ. 3–24.
- Історія міст і сіл Української РСР: Ворошиловградська область. 1968. Київ.
- Коваль М. В., 1990 Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945–1959). *Український історичний журнал*. №4. Київ. 3–18.
- Курило В. С., 2023. Набока О. В., Забудкова О. А. *Нариси історії Луганщини*. Полтава, Київ.
- Нариси історії Української РСР. У 2-х т. Т. 2. 1967. Київ.
- Смолій В. А., 2015. *Світло й тіні українського радянського історіописання: Матеріали міжнародної наукової конференції*, Київ, 22–23 травня 2013 р. Київ. 400 с.
- Смолій В. А., 2019. Ясь О. В. *Суспільні ідеали та уявні проєкції українського майбутнього у репрезентації «діючих» генерацій інтелектуалів XX – початку XXI ст.* Київ.

Шаповал Ю. І., 1990. *У ті трагічні роки: сталінізм на Україні*. Київ.

Шаповал Ю. І., 1994 *Людина і система (штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні)*. Київ.

Olexandr Naboka

SOVIET HISTORIOGRAPHY OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF LUHANSK REGION

The article presents a comprehensive historiographical analysis of Soviet studies on the post-war reconstruction of Luhansk region in the 1940s–1950s. It is emphasized that the region was viewed by the Soviet authorities as part of the industrial area of Donbas – one of the USSR’s main industrial “showcases” – which determined its special place in propaganda constructs and official historiography. It is demonstrated that the restoration of industry, the agricultural sector, and social infrastructure was interpreted by Soviet historians through the prism of the “leading role of the CPSU,” the “labor heroism of the people,” and the “successful implementation of Stalin’s industrial policy”. At the same time, problematic aspects of economic development, such as the famine of 1946–1947, shortages of resources, and the use of prisoner-of-war labor, were either silenced or mentioned only in veiled terms.

*The author stresses that Soviet historiography was dominated by generalizing works based on party documents, statistical data, and publications in the central press, which limited the potential for objective scholarly analysis. Luhansk region was thus mostly treated not as an independent territorial unit, but as part of Donbas, which led to the neglect of its local economic specificities during the studied period. The contribution of Soviet economic historians of the 1950s–1970s, the authors of collective generalizing publications (*The History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR, Voroshilovgrad Region*), as well as local researchers, is highlighted.*

It is concluded that Soviet historiography of the post-war reconstruction of Luhansk region performed not only a scholarly but also a distinctly propagandistic function, creating enduring myths about the “victories of socialism”, which are still actively exploited by hostile Russian propaganda in its information war against Ukraine. The study of this issue is therefore an important task for contemporary Ukrainian scholarship, as it fosters a critical reassessment of the Soviet legacy and helps to counteract information manipulation in the context of the Russian-Ukrainian war.

Key words: *economy, industry, historiography, post-war reconstruction, Luhansk region, Soviet historiography.*

References

Belikov O. I., 2005. Povoienna vidbudova Donbasu: sotsialno-ekonomichnyi aspekt [Post-war reconstruction of Donbas: socio-economic aspect]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. Kyiv. 112–126. (In Ukrainian).

Yefimenko H. H., 2002. Radianska modernizatsiia 1920–1930-kh rr. (Do postanovky problemy u svitli analizu doslidzhen suchasnykh rosiiskykh istorykiv) [Soviet modernization of 1920–1930s (On the problem statement in the light of modern Russian historians’ studies)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 5. Kyiv. 3–24. (In Ukrainian).

Istoriia mist i sil Ukrainskoi URSS: Voroshylovhradaska oblast, 1968 [History of towns and villages of the Ukrainian SSR: Voroshilovgrad region]. Kyiv. (In Ukrainian).

Koval M. V., 1990. Ukrainska URSS u period vidbudovy i rozvytku narodnoho hospodarstva (1945–1959) [Ukrainian SSR during reconstruction and economic development (1945–1959)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. Kyiv. 3–18. (In Ukrainian).

Kurilo V. S., 2023. Naboka O. V., Zabudkova O. A. *Narysy istorii Luhanshchyny* [Essays on the history of Luhansk region]. Poltava, Kyiv. (In Ukrainian).

Narysy istorii Ukrainskoi URSS. U 2-kh t. T. 2, 1967 [Essays on the history of the Ukrainian SSR. Vol. 2]. Kyiv. (In Ukrainian).

Smolii V. A., 2015. *Svitlo i tini ukrainskoho radianskoho istoriopysannia: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Kyiv, 22–23 travnia 2013 r.* [Light and shadows of Ukrainian Soviet historiography: Materials of the international scientific conference, Kyiv, May 22–23, 2013]. Kyiv. (In Ukrainian).

Smolii V. A., 2019. Yas O. V. *Suspilni idealy ta uyavni proektsii ukrainskoho maibutnoho u reprezentatsii «diyuchykh» heneratsii intelektualiv XX – pochatku XXI st.* [Social ideals and imaginary projections of Ukrainian future in the representation of “active” generations of intellectuals of the XX – early XXI centuries]. Kyiv. (In Ukrainian).

Shapoval Yu. I., 1990. *U ti trahichni roky: stalinizm na Ukraini* [In those tragic years: Stalinism in Ukraine]. Kyiv. (In Ukrainian).

Shapoval Yu. I., 1994. *Liudyna i systema (shtrykhy do portretu totalitarnoi doby v Ukraini)* [Man and system (sketches to the portrait of the totalitarian era in Ukraine)]. Kyiv. (In Ukrainian).

Дата надходження статті: 15.09.2025

Дата прийняття статті: 22.10.2025

Опубліковано: 10.12.2025